

Uluslararası Ders Kitapları ve Eğitim Materyalleri Dergisi

ISSN 2667-4351

Executive Places of Folk Narratives as "Living Areas": The Sample of Şanlıurfa Region

Ömer Kırmızı¹

Ministry of Education, Erdemli Alata Ortaokulu

ABSTRACT

Research Article

Places have a transformative effect in the relationship that human beings establish with their environment. The relationship between human and place has acquired a nature that transcends physical conditions throughout history. Places that are attributed to humanity in individual and social sense have continued to live in memories as places of memory. In this study, the places where folk narratives are performed in Şanlıurfa region are discussed. In the region where traditional culture is relatively preserved, it has been determined that there are unique environments / places such as traditional song nights, mountain camping, agha rooms, village rooms and condolence houses in which folk narratives are performed. In the compilations made in these places, it has been observed how effective these places were in making folk narratives sustainable. It has been determined that these places observed during the field research has contributed to the narrative culture in the region and has constituted the basis for the preservation and sustainability of this culture. It can be said that today, where folklore products are evaluated with a context-centered perspective, local places display an original appearance.

Received: 17.05.2021
Revision Received:
28.05.2021.
Accepted: 30.05.2021
Published Online:
31.05.2021

Key Words: Folklore, folk narratives, place, Şanlıurfa.

¹ Corresponding author:

phD

omerkrnz@hotmail.com

Orcid: 0000-0003-3393-6043

Halk Anlatılarının “Yaşam Alanı” Olarak İcra Mekânları: Şanlıurfa Yöresi Örneği^{1*}

Ömer Kırmızı¹

Milli Eğitim Bakanlığı, Erdemli Alata Ortaokulu

ÖZ

Araştırma MAkalesi

İnsanoğlunun çevresiyle kurduğu ilişkide mekânların dönüştürücü bir etkisi vardır. İnsan ile mekân arasındaki ilişki tarih boyunca fiziki şartları aşan bir mahiyet kazanmıştır. Bireysel ve toplumsal anlamda insanoğlu için önem atfedilen mekânlar hafıza mekânı olarak belleklerde yaşamaya devam etmiştir. Bu çalışmada Şanlıurfa yöresinde halk anlatılarının icra edildiği mekânlar ele alınmıştır. Geleneksel kültürün nispeten muhafaza edildiği yörede, halk anlatılarının icra edildiği sıra geceleri, dağ yatıları, ağa odaları, köy odaları ve taziye evleri gibi özgün ortamların/mekânların olduğu tespit edilmiştir. Bu mekânlarda yapılan derlemelerde, halk anlatılarının sürdürülebilir kılınmasında söz konusu mekânların ne kadar etkin olduğu gözlemlenmiştir. Saha araştırması yapılırken gözlemlenen bu mekânların yöredeki anlatı kültürüne katkı sağladığı, bu kültürün korunmasına ve sürdürülebilir kılınmasına zemin teşkil ettiği tespit edilmiştir. Folklor ürünlerinin bağlam merkezli bakış açısıyla değerlendirildiği günümüzde yöre mekânlarının özgün bir görünüm sergilediği söylenebilir.

Alınma Tarihi:
17.05.2021
Düzeltilmiş Hali Alınma Tarihi: 28.05.2021.
Kabul Edilme Tarihi:
30.05.2021
Çevrimiçi Yayınlanma Tarihi: 31.05.2021

Anahtar Kelimeler: Folklor, halk anlatıları, mekân, Şanlıurfa

* Bu makale, Mersin Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda yazar tarafından sunulan “Şanlıurfa Efsanelerinin İcra Bağlamı ve İşlevleri” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

Sorumlu yazar iletişim bilgileri:

Dr.

omerkrnz@hotmail.com

Orcid: 0000-0003-3393-6043

Giriş

Mekân, kevn (varoluş) ile aynı kökenden gelmektedir. Kevn kelimesi ise “olmak, meydana gelmek, sonradan olmak, zamansız ve devamlı olmak, belli bir şekilde girmek ve varlık” gibi anlamlara gelmektedir. Giddens mekânı; en iyi biçimde coğrafi olarak konumlandırılmış toplumsal eylemin fiziksel ortamı fikri ile kavramsallaştırır (Bağlı, 2010, s.157). Türkçe Sözlük’te “Yer, bulunulan yer; ev, yurt” (<https://sozluk.gov.tr/>) olarak tarif edilen mekân; bu çalışmada halk anlatılarının üretildiği, icra edildiği ve nakledildiği dağ yatağı ve sıra gecesi yapılan yerler ile köy odası, ağa odası, taziye evi olarak kullanılan mekânlar olarak değerlendirilmiştir. Sayılan bu mekânlar, sözlü halk ürünlerinin icra edildiği doğal ortamlar ve informal aktarmanın gerçekleştiği ortak mekânlardır.

“Sözlü şiir” ve “sözlü nesir” halinde iki temel bölümden oluşan sözlü edebiyat geleneğinde; geleneksel tahkiye teknik ve üsluplarını kullanarak meydana gelen, birebir iletişim ortamlarında etkileşim yapısı içinde oluşan ürünlerin tamamı, sözlü geleneğe “halk nesri” ürünleri olarak adlandırılmaktadır (Taşlıova, 2006, s. 165). Kolektif bir bilincin ürünü olan halk nesri ürünleri, tarihî süreç içerisinde geçirdiği değişimler ve dönüşümlere rağmen varlığını günümüzde sürdürebilmişlerdir.

Türk halk kültüründe halk anlatılarının icrasına zemin hazırlayan icra ortamları/mekânları; halk anlatılarının yaratılmasına, icrasına, aktarılmasına ortam hazırlayarak kültürel sürekliliğin sağlanmasına katkı sunmuştur. Bir halk anlatısının icrası için icracı, dinleyici, zaman gibi bağlam unsurları kadar sözlü kültür ortamına ev sahipliği yapan mekânlar da folklor ürünlerinin sürekliliğine zemin oluşturması açısından önem arz etmektedir. Peter Burke “Kültürün herhangi bir parçasını anlayabilmek için, onun fiziki ve toplumsal bağlamını, kamusal veya kişisel, iç veya dış çevresini içeren bir ortama yerleştirmeliyiz, çünkü bu fizikî alan, içinde olup bitenleri yapılandırmamıza yardım eder.” (Burke, 1996, s. 127-128) ifadesiyle kültürel faaliyetlerin anlamlandırılmasında mekânın rolüne dikkat çeker. P. Nora da kolektif bellek ile mekân arasında semboller, göstergeler ve birtakım temsiller gibi somut izler yoluyla kişinin zihninde tarihî ve kültürel değerlerin bir mekân belleği oluşturduğunu vurgular.

Folklorun geleneksel bağlamında icra edildiği, yeniden yaratılıp aktarıldığı kültürel mekânlar, folklorun ürün merkezli bakış açısının bağlam merkezli bakış açısına evrilmesiyle daha büyük önem kazanmıştır. UNESCO’nun, kültürün sürdürülebilir olmasında en önemli dayanaklardan biri olarak tarif ettiği mekânlar, somut olmayan kültürel mirasın doğal ortamında korunmasına katkı sağlar.

M. Öcal Oğuz, sözlü kültür ortamını “metnin yaşam alanı” olarak tarif eder. Metnin yaşam alanı, anlatıldığı yüzyıl, anlatıldığı coğrafya, anlatıldığı sosyal, dinsel veya etnik çevre, anlatıldığı zaman dilimi, anlatılış gerekçesi, anlatıcı kimliği ve dinleyici-anlatıcı ilişkiler düzeni her metni kendi yaratıldığı anlatım ortamında anlamlı kılmaktadır (2000, s. 106).

Bir halk bilgisi ürününün kendi geleneksel bağlamında ve bu ürünün sahibi olan halk grubu tarafından yaratılmasının, yeniden yaratılmasının veya tekrarlanması söz konusu olduğu ortama doğal ortam denmektedir (Ekici, 2013, s. 67). Bir düğünde çekilen halay veya bir âşığın köy kahvehanesinde icra ettiği bir halk hikâyesi kendi doğal bağlamında anlam kazanır ve yine bu bağlamda işlevini yerine getirmiş olur. Bağlamından izole edilerek, geleneksel mekânları dışında birçok sebebe bağlı olarak yeniden yaratılan ürünler doğal değil yapay mekânlarda yaratılmış olurlar (Bayraktar, 2014, s. 28).

Ayrıca mekân, sözlü kültür ürünlerinin aktarımında ve gösteriye dayalı icrâların gerçekleştirilmesinde “engelleme” ya da “kolaylaştırıcı” etkiye sahiptir. Bu durum sohbet toplantıları merkezinden ele alındığında, gösterinin yapıldığı/yapılacağı yer sürekli icrânın gerçekleştirildiği mekân olduğu zaman doğal bir ortamda sohbet icrâ edilebilir. Fakat farklı bir mekânda özellikle gösteri amaçlı yapılan toplantıların mekânları yapay ve sipariş üzerine tertip edilen ortamlar olmasından dolayı böyle yerlerde icrâ doğal seyrinde yapılamamaktadır.

Bu şekilde olduğunda ise icrânın zamanı ve süresi değişmekte, içeriği kısılmakta ve normal seyrenden biraz da olsa uzaklaşmaktadır (Atlı, 2016, s. 982-983).

Bu çalışmada Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Şanlıurfa'da sözlü halk kültürü ürünlerinin icra edildiği mekânlar kategorik olarak tanıtılıp değerlendirilmiştir. Yörede geleneksel hayat tarzının kırsal kesimlerde devam ettirilmesi, tarım ve hayvancılık gibi uğraşlar kadar şehir merkezindeki kültürel mahfiller de sözlü kültür ürünlerinin üretilip aktarımına imkân tanımaktadır. Günümüzde teknolojik gelişmeler başta olmak üzere gündelik hayatta gerçekleşen değişim ve dönüşümler bu mekânları ve mekânlarda icra edilen faaliyetleri de dönüşüme uğratmıştır. Ancak güçlü bir gelenekten beslenen bu mekânlar günümüzde de varlıklarını korumaktadır. Bu bağlamda inceleme alanı olan Şanlıurfa yöresinin tarihî ve sosyokültürel özellikleri itibarı ile betimlenmesi, yöredeki icra mekânlarının kültürel olarak beslendiği zemini ortaya koyması açısından önemlidir.

Şanlıurfa

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Şanlıurfa, tarihi süreç içerisinde birçok kültüre ev sahipliği yapmış kadim bir şehirdir. Halk arasında "Peygamberler Şehri" olarak bilinen yörenin geçmişi, arkeolojik kazıların devam ettiği Göbeklitepe'ye dayanılarak 12 bin yılla tarihlenmiştir (Schmidt, 2018, s. 7).

Geçmişte Ur, Edessa, Urhai, Ur-Salem (Paydaş ve Ekinci, 2008, s. 1) isimleriyle bilinen Şanlıurfa; Emeviler, Abbasiler, Bizans, Selçuklular, Haçlı Kontluğu, Zengiler, Akkoyunlular, Safeviler ve Osmanlıların hâkimiyet alanı olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması ve akabinde imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 7. maddesine dayanılarak işgal edilen Şanlıurfa, destansı bir kurtuluş mücadelesi ve milis kuvvetlerin üstün gayretleriyle 11 Nisan 1920'de düşman işgaline son vermiştir (Tanık, 2019, s. 9). Urfa halkının bu kurtuluş mücadelesi uğruna gösterdiği azim TBMM tarafından 1983 yılında şehre "Şanlı" unvanının verilmesi ile takdir edilmiştir. Ayrıca Urfa'nın düşman işgalinden kurtuluşunun 96. yıldönümüne denk gelen 2016 yılında yöre milletvekillerinin çalışmaları neticesinde Şanlıurfa'ya istiklal madalyası verilmiştir.

Şanlıurfa, tarihi yönü kadar sosyokültürel dokusunun özgünlüğü ile dikkat çeken şehirlerimizden biridir. Yörede birçok etnik ve dinî grup bir arada ve huzur içerisinde yaşamaktadır. Bu bağlamda Türkmenler, Kürtler, Araplar, Zazalar ile Sünniler, Aleviler, Ezidîler gibi etnik ve dinî gruplar yörede yaşamaktadır. Şanlıurfa'nın kırsal kesimlerinde tarım ve hayvancılık temel geçim kaynağıdır. Her iki uğraş da insanların zaman zaman bir araya gelmesine, çeşitli mekânlarda buluşmalarına zemin hazırlayan ekonomik uğraşlardır. Yörenin kırsal kesimlerinde en önemli sosyal dayanışma kaynağı aşiretlerdir. Üyelerinin akrabalık bağı ile birbirine bağlandığı aşiretler; sosyal, dinî ve siyasal alanda üyelerinin beraberliğini pekiştirmek amacıyla çeşitli ortamlarda birtakım toplantılar düzenlenmektedir. Şanlıurfa'da gündelik hayatın bir parçası haline gelen bu toplanmalar kültür aktarımının ve sözlü kültür ürünlerinin icrasına da kaynaklık etmektedir.

Şehir merkezinde ise farklı bir sosyokültürel bağlamın etkisiyle insanlar belirli mekânlarda toplanmaktadır. Şehir kültürü ve buna bağlı olarak tempolu bir hayat eşliğinde yaşamını devam ettiren yöre insanları, özellikle müzik icrası ile beraber sıra geceleri ve dağ yatılarında bir araya gelmektedirler. Gerek şehir merkezinde gerekse de kırsal kesimlerde insanların bir araya gelmesini sağlayan mekânlar, yöreye özgü olmanın yanı sıra geleneksel kültür bağlamında doğal toplanmaların ve icraların oluşmasına zemin hazırlamışlardır. Etnik yapı, kültürel yapı ve ekonomik faaliyetler gibi değişkenlerden ötürü kırsal kesimde ve şehir merkezinde farklılık gösteren bu mekânlar aşağıda tanıtılıp değerlendirilecektir.

Sözlü Kültür Ürünlerinin İcra Edildiği Şanlıurfa'daki İcra Mekânları

Şanlıurfa'da halk anlatılarını icra eden kişiler, farklı sosyokültürel ortamların etkisiyle yetişirler. Şehir kültürü ve buna bağlı olarak şehre özgü toplanma/icra mekânları ile kırsal

kesimlere özgü toplanma/icra mekânları çeşitli açılardan birbirinden farklılık göstermektedir. Çalışmamızda bu ortamlar “şehirdeki icra ortamları” ve “kırsal kesimdeki icra ortamları” olmak üzere iki grupta değerlendirilmiştir.

Şanlıurfa halk kültüründe şehir merkezine özgü iki icra mekânından bahsetmek mümkündür. Bunlar; dağ yatağı ortamları ve sıra gecelerinin yapıldığı mekânlardır. Şehir kültürü içerisinde yetişen farklı sosyoekonomik ve sosyokültürel gruplara mensup kişilerin bir araya geldiği bu ortamları şu şekilde detaylandırmak mümkündür:

Dağ Yatıları

Şanlıurfa’ya özgü bir toplanma ve eğlence ortamı olan dağ yatıları; yılın ilkbahar ve yaz mevsimlerinde 5-20 kişi arasında değişen bir arkadaş grubunun şehir merkezi civarında bulunan dağlardaki mağaralara gidip kalması ve grubun bu süre içerisinde yeme-içme, müzik ve eğlence gibi çeşitli faaliyetler yaptıkları toplanma şeklidir. Dağ yatağına hafta sonu gidilebileceği gibi hafta boyunca da gidilebilir. Buna göre kalınacak mağaranın tefrişatı dağ yatağına kalacak kişilerin görevlendirdiği bir kişi tarafından yapılır. Bu görevli grup üyeleri arasında toplanan parayla et, mangal, kömür gibi malzemeler ile mutfakta kullanılacak araç-gereci temin eder. Çul, kilim, keçe, yastık, minder gibi eşyalar dağ yatağına katılacak kişilerin evlerinden getirilir. Haftalık kalanlar sabah işlerine gidip akşam mağaraya döner. Dağ yatağına katılanlar içerisinde çeşitli enstrümanlar çalan kimseler mutlaka bulunur. Heterojen bir yapı gösteren grup üyeleri, yetenekleri ölçüsünde müzik icrasına katılır. Aynı dağda bulunan farklı mağaralara gelen gruplar arasında karşılıklı hoyrat okuma ve birbirlerine nazire yapma yarışmaları yapılır. Dağ yatılarında müziğin yanında masal, efsane, hikâye ve fıkra gibi anlatı türleri de icra edilir. Bilhassa müziğe ara verilen zamanlarda sohbet halkasının tecrübeli ve güngörmüş kişileri, herhangi bir konu veya kavramı vesile kılıp efsaneler anlatır. Sohbetin bağlamına göre genellikle peygamberler, yiğitlikleriyle yörede nam salmış kişilerle ilgili efsaneler dağ yatılarında anlatılan efsanelerin kahramanlarını teşkil eder (K.K.1, K.K.12).

Dağ yatıları şehrin yüksek kesimlerinde bulunan Akabe, Dedeyin Serinci (Dede’nin Sarnıcı), Mance Deresi, Sinek Yaylası, Nemrut’un Tahtı gibi yerler ve tarihi mağaralarda yapılmaktadır. Geçmişte şehir merkezi dışında bulunan ancak günümüzde artan nüfusla beraber imara açılan Devteşti, Topdağı, Direkli gibi yerlerde de dağ yatıları yapılmıştır. Bu mekânların şehir dışında olması müzik icrası, yeme içme ve oyun gibi faaliyetlerde grup üyelerine bir serbestlik tanımaktadır. Günümüzde kiralama yoluyla Millî Emlak’tan kiralanan mağara sayısının yüzü geçtiği tahmin edilmektedir.

Sıra Geceleri

Sıra gecesi veya halk arasında sıra gezmesi olarak da adlandırılan bu gelenek; sıra arkadaşı olarak tabir edilen kişilerin her hafta bir kişinin evinde veya o kişinin kiraladığı bir han odasında toplanarak müzik, yeme içme, oyun gibi aktivitelerle şekillenen içerisinde “başkan, kasa, oturma düzeni, ceza” gibi kural ve kalıplar barındıran mahallî bir toplanma ortamıdır. Bu gecelerde müziğin yanı sıra memleket meseleleri, siyaset, dinî konular, gündelik hayat, sıraya katılan kişilerin problemleri konuşulur. Günümüzde icra bağlamı değişen bu gecelerin müzikte usta-çırak ilişkisi, yöresel yemekler, mahallî kıyafetler ve Urfa ağzı gibi hususiyetleri itibarı ile geleneksel bir yapısı vardır. Bu gecelerdeki müzik ve diğer anlatı türlerinin icrasında ustadan çırağa, büyükten küçüğe doğru giden bir seyir vardır. Gecelere yeni katılanlar veya gençler, ustaların bir eseri nasıl icra ettiğini; bir efsane, hikâye veya fikrayı nasıl anlattığını gözlemleyerek deneyim kazanırlar (K.K.15, K.K.9).

Sıra geceleri, özellikle televizyon gibi elektronik aygıtların devreye girmesiyle beraber ülke çapında yaygınlaşıp bilinir hale gelmiştir. Şanlıurfa’da müzik icralarına dair bilgilerin öğrenildiği, pekiştiği ve süreklilik kazandığı sıra geceleri; günümüzde konukevi ve otellerde kültür endüstrisinin bir parçası haline gelmeye başlamış ve bu gecelerdeki “eğlence” faktörü

sıra gecelerinin diğer işlevlerini gölgede bırakmıştır. Bu bağlamda yöre kamuoyunda bu gecelerin yozlaştırıldığına ve geleneksel bağlamından koparıldığına dair tartışmalar sürmektedir. Özellikle içki, dansöz ve kadınların katılımı gibi hususlar bu tartışmaların odak noktasını oluşturmaktadır. Ancak gerek geçmişte gerekse de günümüzde doğal icra mekânlarında yapılan sıra gecelerinin âdap ve erkân öğrenme, dayanışma ve yardımlaşma, bilgilenme gibi birçok işleve sahip olduğu tespit edilmiştir.

Şanlıurfa'da gerçekleştirilen sıra geceleri grup üyelerinin evlerinde veya sırası gelen grup üyesinin kiraladığı bir handa gerçekleştirilmektedir. Geçmişte Gümrük Hanı, Mençek Hanı, Barutçu Hanı gibi hanlar bu amaçla kiralanmıştır. Günümüzde şehirleşme ve apartman hayatı başta olmak üzere çeşitli faktörlerin etkisiyle, bu gecelerin “bağ evi” olarak tabir edilen şehir merkezine yakın köylerde de yapıldığı tarafımızdan gözlemlenmiştir.

Şanlıurfa'nın kırsal kesimlerinde yaşayan insanların halk anlatılarını icra ettikleri mekânlar, şehirde yaşayan insanların devam ettikleri mekânlardan farklılık göstermektedir. Aldıkları formal ve informal eğitim, günlük meşgul oldukları işler ve içinde büyüdükleri sosyoloji kırsal kesimlerde yetişen bireylerin farklı kişilik özelliklerine sahip olmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda kırsal kesimlerdeki icra mekânlarını/ortamlarını üçe ayırmak mümkündür.

Ağa Odası

Oda kelimesi Türkçenin erken dönem sözlü ve yazılı metinlerinden bu yana görülür. Türklerin konar-göçer ve yerleşik hayata geçiş süreçlerinde otağ/oda, önemli bir kültürel bellek ortamı olmuştur. Çadırın, mesken olarak eve dönüşüm sürecinde oda, gündelik hayatın merkezi olmuş ve kültürel açıdan önemli işlevleri yerine getirmiştir. Özellikle geleneksel toplum yapısı içerisinde insanların bir araya geldiği bir sosyal paylaşım alanı olarak oda, eğlence kültürünün de önemli bir parçasıdır (Avcı, 2000, s. 1523).

Şanlıurfa'nın kırsal kesimlerinde toplum yapılanması, baba tarafından akraba olan ailelerin beraberliği esasına dayanan aşiret yapısına dayanır. Her aşiretin başında bulunan ve aşiretin siyasi tercihlerinden aşiretler arası münakaşalarda tavır almaya kadar varan bir çizgide karar verme merciinde bulunan ağası veya ağaları vardır. Aşiretteki bir kişinin ağa olabilmesinin temel şartları arasında yönettiği insanlar üzerinde maddi ve manevi bir nüfuza sahip olması ve bir oda sahibi olması gibi gereklilikler vardır. Kastedilen bu oda bazen evin diğer bölümlerinden bağımsız bazen de evin diğer bölümlerine bitişik olsa da kapısı ayrı olan bir odadır. Ağa odaları normal zamanlarda aşiret mensuplarının ağanın yönetiminde toplanıp tarım, hayvancılık ve diğer uğraş alanlarıyla ilgili sohbet ettikleri yerlerdir. Ağalık sistemi her ne kadar ekonomik bir sınıf ayırımına dayansa da bu odalarda ağa dışında en çok konuşan ve tecrübe aktaran kişilerin başında ağaların çobanları gelir. Yaşlarından ve farklı ağaların yanındaki hizmetlerinden kaynaklanan tecrübeleri zaman zaman çobanların ağalara dahi herhangi bir konuda nasihat verme hakkını verir. İşte bahsi geçen bu ağa odalarında ağa, çoban ve odaya devam eden diğer aşiret bireyleri sohbet ortamında efsaneler başta olmak üzere halk hikâyeleri, fıkralar, anekdotlar gibi halk anlatılarının her çeşidini bildikleri ölçülerde icra ederler (K.K.1).

Ağa odaları, kahvehanelerin neredeyse hiç bulunmadığı Şanlıurfa'nın kırsal kesimlerinde en önemli toplanma mekânlarından biridir. Bu odalardaki oturma ve sohbet belli bir hiyerarşik düzende ve kültürel devamlılığın sağlanması gayesiyle gerçekleştirilir. Özellikle kış aylarında ekonomik faaliyetlerin diğer aylara nispetle azalması ağa odalarındaki yoğunluğun sebebidir. Yine kış aylarında ağa odalarında verilen yemekler ile çiğköfte ikramları ağa odalarında sözlü halk kültürü ürünlerinin icrasına zemin hazırlamaktadır.

Köy Odası

Köy odası aynı aşirete mensup kişilerin yaşadığı köylerde de bulunabilmek şartıyla daha çok farklı aşirete mensup ailelerin veya farklı etnik kökenden gelen insanların yaşadığı köylerde toplanma veya köye gelen misafirleri ağırlamaya tahsis edilmiş mekânlardır. Giderleri genellikle köyün muhtarı tarafından karşılanan köy odaları, köyün sorunlarının konuşulduğu, köye gelen memur veya siyasetçilerin ağırlandığı yerlerdir. Bunun yanında köydeki her yaştan erkeğin genellikle akşamları toplanıp sohbet ettikleri mekânlardır. Köy odalarında toplanmanın belirli bir zamanı veya hiyerarşik düzeni yoktur. Her yaş grubundan insanların toplandığı bu mekânlarda köyün güngörmüş yaşlıları sohbet eder, efsane, hikâye ve fıkra gibi anlatılar icra ederler (K.K.11, K.K.5).

Yöredeki köy odaları geçmişten günümüze eğlence başta olmak üzere siyasi toplantılar, dinî günler, düğün veya kına gecesi merasimleri gibi gerekçelerle insanların bir araya geldikleri yerlerdir. Geniş bir oda olarak genelde köyün merkezinde inşa edilen bu mekânlar, her yaştan grupların kullanımına uygun olmakla beraber muhtar ve köyün ileri gelenlerinin denetiminde işlev görmektedir.

Günümüzde mahallî idarelerin neredeyse her köye taziye inşa etmesi köy odası geleneğine ihtiyaç bırakmamış, köy odalarındaki işlevin taziye evlerine geçmesine neden olmuştur. Bu bağlamda son yıllarda köy odaları inşa edilmemekte, var olanlar da kaderine terk edilmiş vaziyettedir.

Taziye Evleri

Şanlıurfa'da; ölen bir kişinin yakınlarını teselli etme, onlara destek olma ve acılarını hafifletme anlamlarına gelen taziye; birçok mahallî geleneğin sergilendiği, toplumsal dayanışma ve bütünleşmenin önemli göstergelerindedir. Geçmişte, ölen kişinin toplumsal konumuna göre haftalarca süren ve mevsime göre ölenin evinde ya da "kon" adı verilen büyük çadırlarda yapılan taziyeler; günümüzde din adamları, kanaat önderler ve STK'lerin çabalarıyla üç günle sınırlandırılmıştır. Geçmişte, ölen kişinin taziyesinde vefat edenin akrabalarından aile mensupları ile köydeki her aileden birer kişinin sürekli olarak bulunması âdettendi. Diğer köylerde veya uzakta olan tanıdıklar ise taziyeye ilk zamanlar ve taziyenin bittiğini ifade eden son gündeki yemeğe katılırlardı. İşte bu taziye ortamlarında taziyeye katılan din adamları ve köylerin güngörmüş ileri gelenleri ibret alınması gereken hadiselerin yanında masallar, hikâyeler, dinî efsaneler de anlatarak içinde buldukları ortamın bağlamına göre dünyanın geçiciliği, ahiretin asıl yurt olduğu gibi konuları işlerlerdi (K.K. 7).

Günümüzde taziye evi olarak mahallî idareler veya köylülerin bütçesiyle yapılan binalar, taziyeye gelen kişilerin oturacağı büyük bir salon ve misafirlere ikramların hazırlanacağı küçük bir oda şeklinde inşa edilmektedir. Taziyeler dışında da sohbet etme veya düğün, sünnet merasimi, siyasi toplantı gibi çeşitli sebeplerle kullanılan taziye evleri; kırsal kesimlerde halk anlatılarına ev sahipliği yapan önemli mekânlardandır.

Sonuç ve Tartışma

Halk kültürü ürünleri anlatıcı, dinleyici, zaman ve mekân gibi bağlam unsurlarının etkisiyle şekillenir. Bu unsurlardan herhangi birinin değişimi, anlatı sonrasında ortaya çıkacak metinde de muhtemel bir değişimi beraberinde getirecektir. Bağlamsal teorilerin temel paradigmalarından olan bu durumu sözlü kültür ortamında anlatılan türlerde gözlemlemek mümkündür.

Anlatı türleri ve gösteriye dayalı icrâların geleceğe aktarılmasında sözlü kültür ortamları yani mekânlar önemli bir işleve sahiptir. Folklor olayı daha evvel öğrenilmiş, zihinde kalıplar hâlinde tutulan, değişmez metinler/gösterimler ve birimlerden oluşmaz. Sözle verilen veya her seferinde yeniden icrâ edilen bir gösteri olduğu için her zaman kişisel ve

sosyal değişkenler içerisinde ortaya çıkar. Dille aktarılan ve yeniden gösterilen bu folklor olayı, durağan değil değişkendir ve üstelik olayın yer aldığı sosyal çevrenin dinamikleri ile gösterime gelir. Bu dinamiklere göre folklorun mesajı, şekli, gösterimi, işlevi ve nakışları değişerek ortaya çıkar (Azdovski, 1992, s. 32).

Tarihi süreç içerisinde mekânın “bilgi tutucu ve deneyim saklayıcı” yönünü yanını fark eden insan, geçmişten bu yana onu, unutmaya karşı direnç olarak kullanmıştır. Bu süreçte kuşaktan kuşağa aktarılan tarih, “sürekli yeniden yorumlanmış” ve tarihsel bellek, “nesnelere, mekânların ve anıtların içinde erimiştir (Avcı, 2020, s. 1523

İnsanın bireysel tutumlarıyla küresel etkileşime daha açık olmasına karşılık, kültürün korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması bakımından kültür mekânlarının UNESCO yaklaşımları açısından daha işlevli olduğu görülecektir. Bu mekânlar, doğum, sünnet, evlenme, ölüm gibi geçiş ritüellerine bağlı olabileceği gibi, cami, türbe, yatır, mezarlık, hıdırlık, bayram yeri gibi halk inançlarına veya bağ bozumu, yayla şenliği, köy yaşantısı gibi halk hayatına yönelik olabilir (Oğuz, 2007, s. 32).

Sözlü kültür ortamında icra edilen masal, efsane, menkâbe, halk hikâyesi, fıkra gibi türlere ev sahipliği yapan kültürel mekânlar; folklorun bağlam merkezli bakış açısının yaygınlaşmasına paralel olarak büyük önem kazanmıştır. Bu bağlamda çalışmamızda Şanlıurfa'daki halk anlatılarının icra edildiği ortak mekânlar ele alınmıştır. Folklorun üretildiği yerler olarak kültürel mekânlar bu bakımdan son derece önemli hale gelmektedir. Kültür aktarımında ustalar ve mekânların önemi, kentleşme, teknolojik gelişme, küreselleşme gibi olguların kültürel süreklilik ve çeşitlilik konusundaki olumsuz etkileri nedeniyle daha da öne çıkmaktadır (Oğuz, 2007, s. 21-32).

Kuşkusuz çalışmada verilen mekânların yanı sıra halk anlatılarının icra edildiği değirmen, köy bakkalı, dere boyu, cami avlusu, kahve gibi ortamlar da ortak mekânlar olarak değerlendirilebilir. Ancak geleneksel ve sürdürülebilir olmalarından dolayı Şanlıurfa'daki icra mekânları/ortamlarını “şehirdeki icra ortamları” ve “kırsal kesimdeki icra mekânları” şeklinde ayırmayı uygun bulduk.

Çalışmada tanıtılan icra mekânlarının en dikkat çekici yönlerinden biri ortak ve eril mekânlar oluşudur. Cinsiyet bazlı değerlendirildiğinde kadınların katılmadığı bu toplanma mekânlarının erkeklere özgü olduğu söylenebilir. Bu mekânlar sohbet toplantıları dışında dahi sadece erkeklerin kullanımına tahsis edilmiş mekânlardır.

Toplumsal hayatta meydana gelen değişim ve dönüşümlerin Şanlıurfa'daki icra mekânlarının yapısını ve fonksiyonunu değiştirdiği de tarafımızdan gözlemlenmiştir. Örneğin son yıllarda özellikle mahallî idareler tarafından birçok köye inşa edilen taziye evleri, köylünün ortaklaşa yaptığı ve kullandığı köy odası geleneğine sekte vurmuştur. Adı taziye evi olmasına rağmen bu yapılar köy odalarının bütün fonksiyonlarını da yerine getirmektedir.

Şanlıurfa'daki icra mekânlarında tespit edilen hususlardan biri de bu mekânlarda içki tüketiminin olmamasıdır. Bu durumun gerçekleşmesinde içkinin zararları, kamuya açık yerlerde tüketilmesinin uygun olmaması ve yörede hüküm süren muhafazakâr yaşam tarzından ötürü içki içmenin “günah” ve “ayıp” olarak telakki edilmesinin rolü büyüktür.

Kültürel süreklilik dikkate alındığında bir halk anlatısının yayılması, tekrarlanması veya yok olmasında ritüel mekânın önem arz ettiği görülecektir. Mekânını kaybeden bir anlatının kuşaklar arası varlığını sürdürmesi mümkün değildir. Bu itibarla Şanlıurfa'daki anlatı geleneğinin güçlü bir şekilde günümüzde de devam etmesinde çalışmamızda vurgulanan mekânlar katkısı yandsınamaz bir gerçektir.

Kaynakça

- Akbıyık, A., Kürkçüoğlu, S. (1990). *Folklor (Halkbilim) ve Şanlıurfa*, ŞURHOY Yayınları-1, Şanlıurfa.
- Atlı, S. (2016). Türkiye'deki Geleneksel Sohbet Toplantıları, (Yayımlanmamış doktora tezi), Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.
- Avcı, C. (2020). Kültürel Bellek Mekânı: Barak Odası ve Geleneği, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* Sayı: 9/4 2020 s. 1519-1533.
- Azadovski, M. (1992). *Sibirya'dan Bir Masal Anası* (Çeviri: İlhan Başgöz), Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Bağlı, M. (2010). Mekân ve Medeniyet İlişkisi Bağlamında Birlikte Yaşama Alanları, *Türkiye'de Birlikte Yaşama Kültürü ve Mardin Örneği Sempozyumu Bildirileri* içinde (155-163), Mardin Valiliği Yayınları, Mardin.
- Bayraktar, Z. (2014). Âşıklık Geleneğinin Yaşatılmasında Kültürel İcra Mekânı Olarak Eğitim Kurumlarının Rolü: İzmir zHalk Âşıkları Derneği Örnekleme, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7/1, 20-35. doi: <https://doi.org/10.17218/husbed.05770>
- Burke, P. (1996). *Yeniçağ Başında Avrupa'da Halk Kültürü* (Çeviri: Göktuğ Aksan), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Çobanoğlu, Ö. (2012). *Halk Bilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Durbilmez, B. (2017). *Gelenekli Türk Anlatıları-1*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Ekici, M. (2013). *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*, Geleneksel Yayıncılık, Ankara.
- Ekinci, A., Paydaş, K. (2008). *Taş Devrinden Osmanlıya Urfa Tarihi*, Şanlıurfa Valiliği Yayınları.
- Hicri, M. (2013). *Efsaneler ve Gerçekler*, Kent Yayınları, İstanbul.
- Kurtoğlu, M. (2005). *Urfa Efsaneleri*, Kent Yayınları, İstanbul.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın Üretimi* (Çeviri: Işık Ergüden), Sel Yayınları, İstanbul.
- Nora, P. (2006). *Hafıza Mekânları* (Çeviri: M. E. Özcan), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Oğuz, M.Ö. (2007). Folklor ve Kültürel Mekân, *Millî Folklor*, S. 76, 30-32. URL: <https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=76&Sayfa=25>

Schmidt, K. (2018). *Taş Çağı Avcılarının Gizemli Kutsal Alanı Göbekli Tepe* (Çeviri: Rüstem Aslan), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Tanık, İ.H. (2019). *Demokrat Parti Döneminde Urfa (1950-1960)*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.

Taşlıova, M. M. (2006). Kars Sözel Hikâyeciliğinin İcra Ortamları, *Türkbilig*, 2006/11, 164-188. URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/989437>

Villard, U. M. (2012). *Mezopotamya Mimarisinde Kutsal Mekânlar* (Çeviri: Arusyak Özfuruncu), Yaba Yayınları, İstanbul.

<https://sozluk.gov.tr/> [E.T. 21.04.2021]

Sözlü Bilgi Kaynakları

(Sözlü kaynak kişilerle ilgili bilgiler adı-soyadı, doğum tarihi-doğum yeri, öğrenim durumu, mesleği, ikameti şeklinde sıralanmıştır.)

K.K. 1 Fuat Kürkcüoğlu, 1950-Şanlıurfa, Üniversite, Emekli, Şanlıurfa.

K.K. 2 İbrahim Bozkurt, 1962-Şanlıurfa, Lise, Memur, Birecik

K.K.3 Fehmi Hayırlı, 1950-Şanlıurfa, Üniversite, Emekli, Şanlıurfa

K.K. 4 M. Sadık Alican, 1973-Şanlıurfa, Üniversite, Memur, Şanlıurfa

K.K. 5 Hamit Kırboğa, 1967-Şanlıurfa, Ortaokul, Çiftçi, Şanlıurfa

K.K. 6 Abdullah Taştan, 1953-Şanlıurfa, İlkokul, Çiftçi, Harran

K.K. 7 Ferhat Dağ, 1950-Siverek, İlkokul, Çiftçi, Siverek

K.K. 8 Feyzullah Ak, 1955-Ceylanpınar, İlkokul, Çiftçi, Ceylanpınar

K.K. 9 Kerim Badıllı, 1965-Şanlıurfa, Ortaokul, Çiftçi, Şanlıurfa

K.K. 10. Ferhat Bucak, 1968-Siverek, Lise, Çiftçi, Siverek

K.K. 11 Selahattin Kurt, 1959 Viranşehir, İlkokul, Çiftçi, Viranşehir

K.K. 12 Arif İlhan, 1962-Şanlıurfa, Ortaokul, Çiftçi, Şanlıurfa

K.K. 13 Sevban Çolak, 1958-Bozova, Ortaokul, Bozova

K.K. 14 Mahmut Aslan, 1956-Şanlıurfa, Ortaokul, Çiftçi, Şanlıurfa

K.K.15 İbrahim Sarı, 1953-Suruç, İlkokul, Çiftçi, Suruç

K.K. 16 Hüseyin Çıtrık, 1960-Ceylanpınar, Ortaokul, Çiftçi, Ceylanpınar

- K.K. 17 Tahir Özkaya, 1953-Şanlıurfa, İlkokul, Çiftçi, Şanlıurfa
K.K. 18 Kahraman Tepe, 1949-Birecik, İlkokul, Çiftçi, Birecik
K.K. 19 Ahmet Yıldız, 1965-Harran, Lise, Emekli, Harran
K.K. 20 Hasan Polat, 1980-Viranşehir, Üniversite, Memur, Viranşehir
K.K. 21 Rüştü Bucak, 1957-Siverek, Lise, Esnaf, Şanlıurfa
K.K. 22 Sadettin Ersöz, 1960-Hilvan, İlkokul, Çiftçi, Hilvan
K.K. 23 Zeydan Kurşun, 1967-Bozova, Ortaokul, Emekli, Hilvan
K.K. 24 Vahap Aslan, 1960-Şanlıurfa, Ortaokul, Çiftçi, Şanlıurfa
K.K. 25 Mehmet Çil, 1948-Hilvan, İlkokul, Çiftçi, Hilvan
K.K. 26 Remzi Çil, 1957-Bozova, Ortaokul, Çiftçi, Bozova